

**XALQ ERTAKLARINING LISONIY O'ZIGA XOSLIKLARI
IFODASI**

*Ismatov Asliddin Fazliddin o'g'li,
Buxoro davlat universiteti mustaqil
izlanuvchisi, filologiya fanlari
nomzodi (PhD)*

Annotatsiya: *Ushbu tezisda xalq ertaklari tilshunoslik nuqtai nazaridan tahlil qilinib, ertaklarda voqelanadigan til birliklari, ularning nutqiy xususiyatlari, diskursiv tuzilishi va lingvomadaniy o'ziga xosliklari; o'zbek va ingliz xalq ertaklari misolida tilning kommunikativ vazifasi, milliy o'ziga xoslik va muloqot maqsadlari o'rganiladi. Shuningdek, tezisda ertaklarning til ta'limida qo'llanilishi va ularning bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyati alohida e'tibor markazida bo'lib, tilshunoslik nuqtai nazaridan ertak nutqining pragmatik va semantik tomonlari ta'kidlanadi.*

Tayanch so'zlar: *xalq ertaklari, ertak nutqi, til birliklari, lingvomadaniy qadriyatlar, kommunikativ kompetensiya, ramziy tasvirlar, metaforalar, milliy o'ziga xoslik, diskursiv tahlil, til ta'limi.*

Xalq ertaklari tilshunoslik nuqtai nazaridan o'rganilganda, ularning til birliklari va nutqiy xususiyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ertaklar xalqning og'zaki an'analari shakllangan bo'lib, ularda takrorlanuvchi iboralar, ramziy tasvirlar va metaforalar keng qo'llaniladi. Masalan, o'zbek ertaklarida “qadim zamonlarda bir podsho bo'lgan ekan” yoki “bir kuni bir chol va kampir” kabi tipik boshlanishlar ertak nutqining janr xususiyatini belgilab, tinglovchiga ertak olamiga kirishga yordam beradi va hikoyaning fantastik tabiatini ta'kidlaydi. Ingliz ertaklarida esa “Once upon a time” yoki “In a faraway land” kabi iboralar shunga o'xshash rol o'ynaydi, bu iboralar tilning diskursiv tuzilishini ta'minlaydi va madaniy kontekstni kuchaytiradi.

Tilshunoslikda ertaklarning leksik qatlami o'rganilganda, ularning arxaik

soʻzlar, frazeologizmlar va dialektizmlardan boy ekanligi aniqlanadi, bu tilning tarixiy rivojlanishini aks ettiradi. Masalan, oʻzbek ertaklarida “dev” va “pari” kabi iboralar oʻzida mifologik tasavvurlarni va estetik qadriyatlarini ifodalasa, ingliz ertaklarida “fairy”, “giant” yoki “enchanted” kabi soʻzlar Gʻarb madaniyatining tasavvur olamini ochib beradi. Bu til birliklari ertaklarning milliy oʻziga xosligini taʼminlaydi, tilning madaniy qatlamini boyitadi va xalqning dunyoqarashini aks ettiradi.

Bundan tashqari, ertaklarda ishlatiladigan metaforalar, masalan, oʻzbek ertaklaridagi “oltin baliq” (muvaqqafiyat ramzi) yoki ingliz ertaklaridagi “magic mirror” (haqiqatni ochuvchi vosita), tilning ramziy va obrazli imkoniyatlarini koʻrsatadi. Oʻz navbatida, bu xususiyatlar ertaklarni tilshunoslik tadqiqotlari uchun muhim obyektga aylantiradi, chunki ular tilning semantik va pragmatik qatlamlarini birgalikda ochib beradi.

Ertak nutqining diskursiv tahlili uning kommunikativ vazifasini ochib beradi, chunki ertaklar nafaqat hikoya qilish, balki axloqiy saboqlar berish, tinglovchining dunyoqarashini shakllantirish va ijtimoiy qadriyatlarini singdirish maqsadiga xizmat qiladi. Bu borada oʻzbek ertaklarida antropomorfizm keng tarqalgan boʻlib, masalan, “Sher va sichqon” ertagida sherning magʻrurligi va sichqonning topqirligi orqali insoniy xatti-harakatlar tasvirlanadi, bu esa mehribonlik va oʻzaro yordam kabi qadriyatlarning muhimligini taʼkidlaydi. Bu xususiyatlar ertak tilining pragmatik tomonini koʻrsatadi, yaʼni soʻzlar nafaqat maʼno uzatadi, balki tinglovchining axloqiy va psixologik dunyosini shakllantiradi.

Ertaklarda ishlatiladigan grammatik qurilmalar odatda sodda boʻlib, ularda takrorlar va parallel tuzilmalar orqali ritm yaratiladi. Bu kabi xususiyat bolalarga tilni oson oʻrganishga va hikoyani tushunishga yordam beradi. Masalan, oʻzbek ertaklaridagi “uch marta sinovdan oʻtish” motivi yoki ingliz ertaklaridagi “three wishes” tuzilishi nutqning ritmik va tushunarli boʻlishini taʼminlaydi. Bundan tashqari, ertaklarda dialoglar va onomatopoya (ovoz taqlidlari) keng qoʻllaniladi, masalan, oʻzbek ertaklaridagi “qarq-qarq” (qargʻa ovozi) yoki ingliz ertaklaridagi “whoosh” (shamol ovozi) kabi elementlar tilning fonetik boyligini koʻrsatadi. Bu

xususiyatlar ertak nutqini nafaqat adabiy, balki lingvistik jihatdan ham boy hodisa sifatida ko'rsatadi.

Ertaklarning lingvokultural xususiyatlari ularni solishtirma tahlil qilishda muhim ahamiyatga ega. O'zbek ertaklarida milliy madaniyat aks etgan so'zlar va iboralar, masalan, "alvon" (rang-barang), "mehr-oqibat" yoki "xonadon" kabi leksik birliklar xalqning estetik va axloqiy qadriyatlarini ifodalaydi. Ingliz ertaklarida esa "enchanted", "quest" yoki "chivalry" kabi so'zlar G'arb madaniyatining individualizm, sarguzasht va ritsarlik ruhini aks ettiradi. Bu solishtirma yondashuv ertak tilining etnik o'ziga xosligini ochib beradi, chunki har bir madaniyatda til birliklari xalqning dunyoqarashini, turmush tarzini va ijtimoiy qadriyatlarini aks ettiradi. Ingliz ertaklarida esa, masalan, "Jack and the Beanstalk"da individual jasorat, shaxsiy yutuqlar va tavakkalchilik ustuvorlik qiladi. Bu kabi farqlar tilning madaniy kontekstda qanday ishlatilishini ko'rsatadi va ertaklarni tilshunoslik tadqiqotlarida muhim manba sifatida ta'kidlaydi.

Ertaklar til ta'limida qo'llanilishi mumkin bo'lgan muhim vositadir, chunki ularning til xususiyatlari bolalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ertaklarda qo'llaniladigan dialoglar, takrorlar va maqollar tilni tabiiy ravishda o'rgatadi, shu bilan birga, u o'quvchiga madaniy bilimlarni singdiradi.

Bundan tashqari, ertaklarning oddiy sintaktik tuzilishi va ritmik shakllari bolalarga tilni oson tushunishga yordam beradi, ayniqsa til o'rganishning dastlabki bosqichlarida. Ertaklarning ta'lim sohasidagi ahamiyati nafaqat til o'rganishni qiziqarli qiladi, balki madaniy o'zlikni saqlashga va bolalarning ijtimoiy ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Masalan, o'zbek ertaklaridagi oilaviy qadriyatlar yoki ingliz ertaklaridagi individual jasorat motivlari bolalarga madaniy va ijtimoiy normalarni o'rgatadi. Shu bilan birga, ertaklarning universal motivlari, masalan, yaxshilikning yovuzlik ustidan g'alabasi, insoniyatning umumiy qadriyatlarini aks ettiradi, lekin milliy o'ziga xosliklar orqali madaniy farqlarni ta'kidlaydi.

Xulosa qilib aytganda, xalq ertaklarining tilshunoslik jihatlari ularni nafaqat adabiy, balki lingvistik hodisa sifatida qadrlashga imkon beradi. Ertaklar til va

madaniyatning birligini ta'minlab, avlodlarga boy meros sifatida o'tkaziladi; til ta'limida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi va zamonaviy tilshunoslik tadqiqotlarida muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Акименко Н.А. Лингвокультурные характеристики англоязычного сказочного дискурса. Дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград, 2005. – 78 с.
2. Городова Ю.С. Специфика сказочного дискурса в англоязычном эпосе. Выпускная квалификационная работа. – Белгород, 2017. – 72 с.
3. Плахова О.А. Дискурс, сказочный дискурс, текст, жанр, жанровая универсалия, жанрообразующая категория дискурса, фольклор, фольклорный жанр. //Вектор науки ТГУ. 2015, №3-2. 251 с.
4. Померанцева Э.В. Судьбы русской сказки. – Москва: Наука, 1965. – 220 с.